

Стефан ФИЛИПОВИЋ*

САВРЕМЕНА УГРОЖАВАЊА ВЕРСКИХ ПРАВА И СЛОБОДА ВЕРНИКА
СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ НА ПРИМЕРУ
ЛАТЕНТНЕ АЛБАНИЗАЦИЈЕ САКРАЛНИХ ОБЈЕКТА МАТЕРИЈАЛНЕ
КУЛТУРНЕ БАШТИНЕ

Апстракт

Рад анализира структуралистички приступ и методе виновника политичког екстремизма на простору Косова и Метохије у кршењу основних верских права и слобода грађана православне вероисповести. У питању су савремени приступи политичком насиљу кроз структуралистички модел и институционализацију различитих врста насиља. Насиље структура, за које се тешко може утврдити починилац, је модел који је коришћен и током мартовског погрома 2004. године, где се уместо налогодаваца и починиоца појављују незадовољне, резигниране, некохерентне и хетерогене али изузетно насилне групе људи чије се насиље тешко контролише. Рад указује на еволуцију метода и приступа кршења основних људских права. Посебно се истиче кршење верских права и слобода грађана, кроз нападе на материјалну културну баштину, имовину и историјски идентитет и канонску утемељеност СПЦ, као верске заједнице али и као друштвеног фактора на простору Косова и Метохије. У питању је сложен, хибридни приступ који комбинује структурално и институционално насиље. Рад указује на опасност новог концепта насиља који може да доведе до далекосежних последица по националне интересе српског народа и државне интересе Републике Србије.

Кључне речи: верска права и слободе, политичко насиље, материјална културна баштина, историјски ревизионизам.

* Архивист, Архив Косова и Метохије, Република Србија, stefan.filipovic.pr@gmail.com.

„Уништавање и присвајање туђих културних добара појава је стара колико и култура. Као највећи и најопаснији од свих предатора, вођен неутуживом похлепом и мржњом према свему страном, која проистиче из страха колико и из осећања инфериорности, човек је одувек тежио и да разори оно што је било симбол туђе културе, јер се културним споменицима (и културом уопште) обележавала поседована територија, али и да присвоји оно што је мислио да се може присвојити, како би нека туђа вредност постала и део његове културе“

Академик Драган Симеуновић¹

1. УВОД

Етноцентрична, паналбанска и србофобна политика дела политичких, академских, културних и верских елита косметских Албанаца, потпомогнута националним елитама из своје матице и региона² уз геополитичку наклоност и безбедносну потпору дела елита политичког запада, представља кључни савремени изазов, недвосмислен ризик и непосредну претњу за остваривање људских права Срба на простору Косова и Метохије, последњих 30 година. Оваква манифестација, кроз историју латентних, а данас у потпуности отворених, изазова, ризика и претњи по људска права омогућена је колапсом међународног правног поретка који је проузрокован тектонским променама у међународним односима с краја 20. века. Овде се пре свега мисли на распад различитих државних заједница, земаља народне демократије, али и на њихову робусну транзицију у капиталистички економски систем и либералну демократију, која као што данас видимо нестаје пред нашим очима.³

Након ратног сукоба и агресије НАТО пакта на Савезну Републику Југославију 1999. године и потписивања примирја, војно-техничког споразума у Куманову и усвајања Резолуције 1244 СБ УН, након 10. јуна успостављен је међународни правни, безбедносни и административни систем.⁴ Описани институционални механизам предвођен водећим државама политичког запада на челу са Сједињеним Америчким Државама, пао је на тесту своје мисије и сврсисходности

¹ Више у: *Уништавање и присвајање културног наслеђа, од Лувра, до Косова и Палмире.*

² Републике Албаније, Македоније, Грчке и Црне Горе.

³ СССР, Чехословачка, ДДР, Југославија, Мађарска, Румунија, Бугарска, Албанија и Пољска нешто раније.

⁴ Након предвиђеног и прихваћеног повлачења политичких органа власти и безбедносних снага Савезне Републике Југославије и Републике Србије са територије АП Косова и Метохије јуна 1999. године успостављено је јединство власти оличено у мисији УНМИК (UNMIK), на челу са шефом мисије који је у својој функцији инкорпорирао све гране политичке власти. Док се за безбедност старала мисија КФОР-а у сарадњи са УНМИК полицијом, која је била под командом шефа мисије.

моментално, свесним и инструментализованим нечињењем на терену. Одмах након повлачења српских снага, дошло је до масовног кршења људских права у свим областима и у оквиру свих генерација људских права, од права на живот као фундаменталног људског права које произилази из концепта природног права, до права својине, слободе кретања, права на рад, права на практиковање и јавно изражавање своје вере. Људи су протеривани из својих станова, кућа, имања су пљачкана и паљена, људи су отимани и убијани, материјална културна баштина је паљена и уништавана у више различитих таласа насиља. У периоду јун-септембар 1999. године, није се одвијао живот, дешавао се етноцид и етничко чишћење (Нешић, 2022, 138). Еклатантан доказ за овакву тврдњу треба тражити у случају кршења потписних докумената од стране КФОР-а, наиме, уместо моменталне демобилизације и разоружавања тзв. ОВК⁵, како је било предвиђено у тачки 15. Резолуције 1244 (УН-1244, 1999, S/RES, 15) приступило се одлагању и тиме је креиран простор од 4 месеца за несметано деловање ОВК. Овим је уједно послата и снажна политичка порука екстремистичком делу политичког спектра косметских Албанаца да неће бити одговорности за кршење закона и непоштовања људских права. Треба истаћи, да током првих пар месеци међународне управе, није било јасно који правни систем је на снази, који закони важе а који не. Један систем се повукао, други се није јасно успоставио или пак није желео, те се свесно није операционализовао. Оваквом анализом, долазимо на терен, онога што наука о безбедности дефинише као структурално насиље, насиље где је виновник неутврдив а које има своје конкретне последице на терену (Ејдус, 2017, 207).

Наиме, КФОР је према потписаним документима, тачком 15. Резолуције 1244 СБ УН. неизоставно морао већ од 10. јуна да крене са демилитаризацијом Косова и Метохије, тј. са разоружавањем ОВК. На тај начин би снаге КФОР-а и УНМИК полиције постале једина легитимна и легална оружана формација на КиМ са мандатом осигуравања безбедности и успостављања јавног реда и мира. Супротно одредбама Резолуције, тек 21. јуна КФОР потписује споразум са ОВК где се ова формација приморава да преда само тешко наоружање⁶ у року од 30 дана, док се лично и стрељачко, аутоматско наоружање предају тек у року од 90 дана (Бјерке, 2011 147).

На овај начин формиран институционални систем, политичка клима и безбедносни миље, који је омогућио масовно кршење људских права Срба на КиМ, кроз структуралистички модел насиља.

⁵ „Ослободилачка војска Косова“

⁶ Што никада није био адут ОВК, која никада није је имала довољне логистичке и кадровске капацитете за такву врсту наоружања. Јасно је да је у питању легалистичка игра куповине времена, тј. за потребе одлагања демилитаризације.

2. ВЕРСКА ПРАВА И СЛОБОДА ВЕРОИСПОВЕСТИ КАО ЉУДСКО ПРАВО И КАО МЕТА НАСИЉА

Питање правног положаја, права својине, права управљања, права на баштињење историјског идентитета објеката материјалне културне баштине Српске православне цркве на КиМ, право на одржавање, конзервацију, рестаурацију, право на слободно практиковање вере, није само духовни, политички, административни, правни, безбедносни и културолошки феномен или случај који се може подвести под питањем културне баштине. По среди је фундаментално питање поштовања и заштите људских права, верских права и слободе православних Срба и других грађана православне вероисповести.

Као правни основ за заштиту људских права на простору Косова и Метохије подразумевамо међународне правне механизме и позитивне правне акте привремених институција самоуправе у Приштини (даље у тексту ПИС) од 10. јуна 1999. године.⁷ Превасходно то је Устав, као највиши правни акт који дефинише као уставну обавезу сет закона који се називају *закони од виталног интереса за заједнице*, где је успостављена институционална паралела између принципа људских права с једне стране и верских слобода као и потребе заштите културне баштине с друге стране. У питању су следећи закони: *Закон о употреби језика*, *Закон о заштити културног наслеђа*, *Закон о верској слободи и/или споразумима са верским заједницама*, *Закон о употреби симбола*, *Закон о образовању*, *Закон о локалним изборима*. Важно је напоменути да Устав предвиђа да ови закони не могу бити предмет референдума и да процедура њихове измене подразумева систем *дупле већине*. Када је у питању парламентарна пракса, по питању људских права можемо дефинисати као консоцијални модел⁸, јер 20 резервисаних места у косовском парламенту, од којих је 10 српских и 10 осталих народа⁹, не могу бити прегласани неком потенцијалном скупштинском већином, као што ни, 10 српских, не могу бити прегласани ни од кога у парламенту ако је свих 10 српских гласова против промене неког закона из сета закона од виталног интереса (Радовановић, 2023. 693).

У делу устава који се бави људским правима чланом 38. дефинисано је *право на слободу вероисповести, уверења и савести*, а чланом 39. дефинисане су *слободе за*

⁷ Аутор овим не негира суверенитет и територијални интегритет Републике Србије, само ближе дефинише важеће правне норме којима је тренутно и за сада регулисан друштвено-политички систем на Косову и Метохији. Као једину и основу постулирајућу правну норму аутор види Устав Републике Србије.

⁸ У питању је политички систем и модел демократије који одговара национално и верски хетерогеним друштвима у којима је потребно, посебно заштитити колективна права, односно етнонационална и верска права. Оваквим политичким системима се решавају идентитетска питања у развијеним друштвима. Више о консоцијалном политичком систему и моделу демократије у: *Савремене Демократије*, Вучина Васовић.

⁹ Горанци, Турци, Роми, Ашкалије, Египћани, Бошњаци.

верске заједнице. Овим је јасно и на индивидуалном нивоу за сваког верника и на колективном, за верску заједницу, дефинисана верска слобода као људско право (Устав ПИС).

Пракса последњих 25 година указује да се верска права православних Срба могу кршити на два начина: када се неком појединцу, као грађанину, физичком лицу крше права и када се Епархији Рашко-призренској као верској заједници, као правном лицу крше праве. Наиме, Епархија је препозната као традиционална верска заједница у оквиру уставно-правног система привремених институција самоуправе у Приштини. Она има свој посебан статус, који је дефинисан како основном постулирајућом правном нормом, тако и кроз законодавство и друга општа правна акта. Епархија је практично од 1999. године приморана да делује у оквиру постојећих и важећих правних оквира где покушава да брани права Цркве као заједнице али и верника, појединаца, припадника верске заједнице (Радовановић, 2023, 691 2).

Из претходно наведеног можемо релативно лако закључити да су се представници међународне заједнице потрудили да *de jure*, на папиру, направе такав систем коме је немогуће наћи мане, осим једне, то што не функционише. Овај процес изградње система траје од 1999. године, кулминира са Ахтисаријевим планом о надгледаној независности (Ахтисари, 2007). Међународни протекторат, уз патерналистичко вођење у виду различитих међународних мисија, од 2008 године претварају у парадржавни облик, који би требао бити способан, да својим грађанима гарантује људска права, владавину права, безбедност, просперитет, благостање итд... Непоштовање људских права, тачније, верских права и слобода на најбољи начин указује на резултате тих тежњи, тј. да је резултат и даље само на папиру, или боље рећи данас, на екрану.

С друге стране, инсистирање и тежња ка очувању историјског идентитета, неповредивости загарантованих права, пре свега, права на неометано практиковање вере није само усмереност ка заштити верских права и слобода и човековог природног права које захтева задовољење духовних потреба, које су у антрополошком смислу инхерентне. У питању је непосредна политичка, безбедносна, економска, и идентитетска претпоставка физичког опстанка српског народа. Ако погледамо демографску и етничку структуру простора Косова и Метохије, увиђамо да стабилне српске заједнице постоје тамо где је и Црква¹⁰ присутна и жива. Тачније стабилне српске заједнице јужно од реке Ибар окупљене су око значајнијих духовних центара као што су манастир Грачаница на централном Косову, манастир Драганац у Косовском Поморављу, те око градских цркава у Липљану¹¹, Косовској Каменици, Ораховцу а до погрома 2004. године и у Призрену.

¹⁰ Епархија Рашко-призренска Српске православне цркве.

¹¹ Српска варошка заједница у Липљану као и две цркве у ширем центру града биле су мета мартовског погрома 2004. године са циљем да се и ова косметска урбана средина у срцу централног Космета 15 км јужно од Приштине у потпуности етнички очисти. Наиме у односу

Међузависност и испреплетаност положаја Цркве као верске заједнице и народа као суштинског садржаја једне верске заједнице али истовремено народа као основног елемента једне политичке заједнице са својим националним идентитетом, етничком припадношћу, народном традицијом, културом и својим загарантованим људским и политичким правима на простору Косова и Метохије је непосредно уочљив и доминантан друштвени и политички феномен. Примери насиља према црквама у градским четвртима на Косову и Метохији су на крају резултирали потпуним уништавањем градских заједница у којима би Срби покушали да наставе свој живот, након јуна 1999. године. Овакве примере поред поменутог Липљана, можемо наћи и у Призрену, где су поред храма Св. Ђорђа у самом центру града и Богословије Св. Ђирила и Методија у непосредној близини храма¹², спаљене и градске четврти као што је Поткаљај и поток махала (Филиповић, 2025, 695-697).

Наиме, поред бројних покушаја преговора између Београда и Приштине, уз посредовање међународне заједнице, сада доминантно Европске уније, питање културне баштине никада није било суштински тема разговора. (Зиројевић, 2022 159). Интернационализација питања положаја СПЦ никада није била лака тема, управо због чињенице о огромним страдањима, која су и данас лако уочљива и поред покушаја виновника да се она релативизују. Међутим и поред чињенице, да до скоро, то није био предмет преговора, Протојер-ставрофор, Велибор Џомић, правник и један од великих бораца против правног насиља и дискриминације уперене против Митрополије Црногорско-приморске СПЦ у Црној Гори јако добро примећује: *Под покровитељством фонда за отворено друштво, а у издању недавно отвореног Института за територијални економски развој објављена је анализа Стефана Сурлића и Игора Новаковића, Српска културна и верска баштина на Косову од Ахтисаријевих специјалних зона до финалног статуса* (Џомић, 2023. 708). У питању је документ, анализа, која за српску Цркву и њој припадајућу баштину предвиђа два могућа модела: кондоминијум или модел енклаве, под условом да Република Србија призна политичку независност тзв. *Косова* (Џомић, 2023. 708 2) Чак и да признање није услов, прихватање једног од два предложена уставно-правна модела који су постајали кроз историју широм света, де јуре значи да се индиректно прихвата да је *Косово* друга држава. Важан моменат који не сме бити пренебрегнут је чињеница да, овакве моделе, као предлоге износе невладине организације. Овакви облици организација цивилног друштва у САД-у су познати као тинк-тенкови, они интегритет желе да црпе из стручности, професионализма и научне оправданости, али на крају њихове анализе, увек добијају форму предлога практичне политике. На такве

на 4.000 Срба 2004. године, данашњи број не прелази 300 са тенденцијом опадања, више у: *Липљан у доба зла, Љубиша М. Црвенковић, Дојчин С. Костић*

¹² Током мартовског погрома 2004. године у Призрену је нападнуто, оштећено и уништено 12 објеката материјалне културне баштине СПЦ, више у: *Мартовски погром 2004: узроци, разарања, последице, Архив Косова и Метохије, Дом културе Грачаница.*

идеје, се у неком моменту, могу позвати делови политичких елита у Европској унији или у Приштини, без могућности да неко може рећи да је то њихов предлог, јер он заиста јесте предлог организације цивилног друштва, који је *de jure* добронамеран и стручан. Ово јесте еклатантан пример како функционише структуралистички модел, где нема починиоца али се предлог појавио и питање је момента када ће постати део и преговарачког процеса.

Ако недвосмислено повучемо паралелу, између загарантованог људског права на слободу вероисповести и права на слободно практиковање вере и угрожавања физичког интегритета и духовног идентитета материјалних културних добара, културно-историјских споменика и угрожавања живота и својине верника Српске православне цркве на Косову и Метохији, можемо одредити јасне претње које засигурно доводе до кршења људских права. Протојер-ставрофор Велибор Џомић наводи 5 основних извора претњи, које су се манифестовале или се и даље појављују, кроз различите фазе процеса угрожавања људских права на КиМ од 1999 године па све до данас:

1. ОВК и локално албанско становништво.¹³
2. Привремене институције самоуправе у Приштини.
3. Национализација или експропријација својине Епархије и културно-историјских споменика.¹⁴
4. Историјски ревизионизам у односу на истинити историјски идентитет српског културног и сакралног наслеђа.
5. Уступање објеката материјалне културне баштине другим верским заједницама или њихова пренамена (Џомић, 2023. 714 3)

У својој анализи положаја српске материјалне културне баштине на Косову и Метохији, Мирјана Менковић, прави јасну дистинкцију-између онога што јесте материјално културно наслеђе, које не мора имати никакве историјске, антрополошке, генеалолошке и духовне везе са народом који тренутно насељава одређену територију-и материјалног културног наслеђа које је живо повезано са једним конкретним народом, чији положај директно утиче на остваривање права на слободу вероисповести кроз несметано практиковање своје вере.

¹³ Како је у питању локално албанско становништво, ту засигурно не можемо изнети јасне тврдње о политичкој, идеолошкој, верској или сличној мотивацији која може стајати иза угрожавања и деструкције, с друге стране овакав принцип се савршено уклапа у структуралистички модел, где црква, гробље, црквиште или манастириште није у потпуности уништено свесним политички мотивисаним деловањем, већ је деструкција производ непостојања професионалне бриге, немара, протока времена, природих и вегетационих процеса итд...

¹⁴ Ово би било рађено према моделу којим је режим Мила Ђукановића у Црној Гори 2020. године покушао да преотме имовину Митрополије Црногорско-приморске а све кроз доношење новог Закона и верским заједницама.

Узмимо за пример данашњу Турску, где ни већински народ, ни сама држава, немају никакве историјске везе са богатим материјалним културним наслеђем на својој државној територији. Наиме, богати историјски слојеви материјалног културног наслеђа, из хетитског, античког, хеленистичког периода, римског и источног римског царства, које су на крају, Османлије,¹⁵ саме уништиле, данас они немају никакве везе за Турцима и Турском и као друштвом и као политичком нацијом. Данас, ти локалитети јесу под заштитом турске државе, која се према потребама сопствене политичке и националне агенде, те лукративних интереса развијеног турског туризма брине о њима (Менковић, 2016. 1077).

Треба јасно одредити који су то феномени и ограничења, који се односе и утичу на остваривање права на практиковање вере православних Срба, као основни предуслов слободе вероисповести и верских права, најпроблематичнији на Косову и Метохији? Наиме, у питању ограничења у форми политичког, правног и физичког насиља према материјалној културној баштини, имовини, свештенству и монаштву Епархије Рашко-призренске.

Ограничења права:

- *Није омогућен безбедан и неограничен приступ објектима материјалне културне баштине потребним за практиковање вере*¹⁶
- *Није обезбеђено неометано и потпуно слободно коришћење објекта материјалне културне баштине потребних за практиковање вере.*
- *Нису заштићена неограничена власничка права како за саме објекте тако и за непосредну околину која је саставни део амбијенталних и архитектонских целина.*
- *Није заштићен шири простор и околина објекта од недозвољене и непланске градње.*
- *Није дошло до суштинског обезбеђивања правде када су у питању злочини против културе баштине* (Менковић, 2016. 1077 2).

3. САВРЕМЕНА СТРАДАЊА И АЛБАНИЗАЦИЈА

Савремена страдања материјалне културне баштине СПЦ на Косову и Метохији се могу поделити у три фазе. Прва фаза је од 1999 до мартовског погрома

¹⁵ Не можемо употребљавати назив Турци пре реформи Кемала Паше Ататурка и увођења Републике, иако ти процеси крећу са Младотурском револуцијом 1908. године, више у: Политикологија религије, Мирољуб Јевтић.

¹⁶ Аутентичан пример угрожености и ограничености, да су бројна гробља на Косову и Метохији посећена само током празника Задушница и то уз обезбеђење, КФОР-а, УНМИК-а и ЕУЛЕКС-а током претходних година, док је последњих пар година ове посете углавном обезбеђивала „косовска полиција“. Еклатантан пример овакве ограничености је српско православно гробље у јужном делу Косовске Митровице, те гробље у селу Муштуште у општини Сува Река.

2004. године. Друга фаза обухвата мартовско насиље, док трећа фаза траје, тек је на почетку. Трећа фаза није огољено физичко насиље са деструктивним циљевима. У питању је сложени облик насиља, хибридног карактера, према структуралистичком моделу. Свакако да ово насиље није производ тренутног политичког момента, већ напротив, оно има своје дубоке историјске, политичке, социјалне и геополитичке корене, у том смислу може се говорити о континуитету насиља.

Од јуна 1999. до мартовског погрома 2004. године уништено је 45 цркава и манастира а девастирано 67, укупно 112 објеката материјалне културне баштине. Током мартовског погрома, уништено је, озбиљно оштећено и нападнуто 39 цркава и манастира и других сакралних места СПЦ на Косову и Метохији. Укупно, 151 објекат материјалне културне баштине били су мета напада на Косову и Метохији од ступања на снагу Резолуције СБ УН 1244. Куриозитет је, да су неки објекти и локалитети нападани по неколико пута кроз историју, као што је случај са манастиром Девич у општини Србица. Током таласа насиља 1999. године, имамо нападе који се понављају у кратком временском интервалу, прво се црква или манастир нападају, девастирају и скрнавe, затим се, након извесног времена када се утврди да неће бити одговорних, виновници враћају на место злочина и у потпуности руше или пале објекат, често је коришћен и експлозив и сличне експлозивне материје (Филиповић, 2025. 684).

Поменута трећа фаза насиља подразумева одсуство физичког насиља са циљем рушења, паљења и девастирања. У питању је институционално насиље чији се садржај може дефинисати као отимање споменика културе и свих православних светиња, са циљем преузимања управе над њима и измена историјски истинитог идентитета споменика на уштрб оних који су их подизали. Идеја је да се ови процеси одвијају кроз институције, владу, министарства, локалне самоуправе уз тобожње стручно мишљење ресорних института или установа културе.

Хронолошки, почетак ове фазе представља покушај отимања катедралне цркве Св. Николе у Новом Брду августа месеца 2019. године и покушај њеног претварање у римокатоличку катедралу од стране косовских институција, уз и даље нејасно садејство Надбискупије барске у Црној Гори. На темељима цркве Св. Николе у којој су столовали средњовековни српски епископи новобрдски, служена је миса од стране косовског бискупа Дог Ђерђија и барског надбискупа Зефа Гашија, који иначе носи титулу *примус српски*, читавој кривотворини је присуствовао и Исмет Хајрулаху директор приштинског завода за заштиту споменика културе (Саопштење Епархије, 2019). Истине ради, недалеко од средњовековне тврђаве Ново Брдо и катедралне цркве Св. Николе, у атару села Бостане, налазе се локалитети и објекти који се могу одредити као римокатолички, у питању је „Саска“ или „Шашка“ црква и гробље. У питању је културно наслеђе Саса, данашњих Саксонаца, тада плаћених рудара, германског порекла у тадашњој немањихкој Србији. Међутим оба локалитета нису мета интересовања, већ српске цркве које се проглашавају *косовским културним наслеђем*.

У последње три године оваква врста насиља добија на својој динамици, која прати истовремено јако нестабилну политичку и општу безбедносну ситуацију на Косову и Метохији. Потребно је навести покушаје отимања цркава у Подујеву, Ракитница црква Св. Архангела Михајла, Косовској Митровици црква Св. Петке и покушај отимања манастира Богородице Хвостанске у општини Исток марта 2024. године. Богородица Хвостанска није била само мета отимања, већ су и отпочета одређена археолошка ископавања, која су заустављена од стране ЕУЛЕКС-а тек након снажне реакције Епархије Рашко-призренске (Саопштење Епархије, 2024).

Опште је познат проблем око реституције имовине од 22 хектара, који је имала обитељ манастира Христа Пантократора, манастир Високи Дечани. Наводно, читава међународна заједница је морала да интервенише на челу са амбасадорима држава квинте, да се у општинском катастру у Дечанима изврши правоснажна одлука суда. Иначе, неизвршење такве судске одлуке, само по себи представља кривично дело, али је у раду већ наведено да је једина мана *косовског система*, то што он и не постоји нити функционише.

Због оваквих ствари, и опште угрожености манастира, посебно од стране локалне самоуправе, која је у непосредној близини манастира, хтела да прави магистрални пут према Црној Гори, по сред заштићене *ахтисаријеве зоне*, међународна организација Europa Nostra је 2021. године уврстила манастир у 7 најугроженијих објекта културне баштине у Европи (Europa Nostra, 02.06.2021).

Још један храм СПЦ је мета честих напада у оквиру ове фазе насиље, у питању је храм Христа Спаса у центру Приштине. Сам храм је 1999. године био мета напада са циљем да буде миниран и до темеља уништен. Након тога, храм је стална мета вербалних напада и екстремистичких изјава и испада у јавном дискурсу међу Албанцима на Косову и Метохији. Због чињенице да напади бивају све чешћи, екстремнији и са конкретним идејама како храм одузети српској цркви и како га пренаменити, имамо за последицу све чешће и одлучније реакције Епархије. За сада се зна, да је СПЦ у судском спору са Универзитетом, у чијој се близини налази сам храм и чије руководство верује да храм припада њима или граду а не српској цркви која га је подигла (Радовановић, 2023. 700 3).

4. ЗАКЉУЧАК

Срби на Косову и Метохији у континуитету од 25. година представљају најдискриминисанији и обесправљенији народ на тлу Европе. Та обесправљеност је сложена и вишеслојна. Она има своје фазе и различиту структуру. Обесправљеност и дискриминисаност су последица сложеног политичког насиља, које доводи до кршења читавог сета људских права, од права на живот, слободу кретања и говора па до политичких и социјално-економских права. У процесу обесправљености све време је латентно присутно и обесправљене верских права и слобода и то на два нивоа.

Српски народ је обесправљен и као колективитет у смислу верске заједнице и на индивидуалном нивоу јер је феномен вере, лична и интимна ствар сваког појединца.

Верска права и слободе се крше кроз насиље према културној баштини и кроз политичко и правно насиље према верској заједници са припадајућом материјалном и нематеријалном културном баштином.

Питање мотива и циљева кршења верских права и слобода треба тражити у политичкој мотивацији и једностраним националним интересима Албанаца с једне стране и дела међународне заједнице с друге стране. Наиме, питање културне баштине и сакралних објеката СПЦ, за српски народ представља темеље националног идентитета и суштински субјект религиозних осећаја. Културна баштина Старе Србије, тачније, Косова и Метохије представља материјализацију дубоких осећаја, уверења и ставова о повезаности средњовековне српске државе и савременог српског националног и народног идентитета.¹⁷

Правни поредак и принцип поштовања људских права у свету који се мења брзо, турбулентно и непредвидиво, наилази на бројне изазове који у значајној мери редифинишу односе, без, бар за сада, јасног правца и циља. У питању је парадигматски сукоб глобалних размера у којем учествује (не)мали број државних, надржавних и међународних субјекта а који има реперкусије на различитим нивоима и областима, од политичких и економских, преко културних и социјеталних до безбедносних и правних.

До скоро, свет је функционисао у глобалном поретку либералне демократије и униполарног света са политичком, економском и војном доминацијом атлантистичког геополитичког вектора на челу са Сједињеним Америчким Државама. Данас услед сложене унутрашње политичке динамике на политичком западу,¹⁸ економске нестабилности, енергетске небезбедности, глобалних климатских ризика и учесталих сукоба на Блиском Истоку¹⁹ и источној Европи²⁰ долази до значајних промена и геополитичких расцепа који се крећу ка поретку који би могао бити дефинисан као мултиполаран.

Међународни односи и међународно право, самим тим и поштовање људских права, су у непосредном међусобном односу. Што су међународни односи равноправнији и уравнотеженији, то је међународно право јаче, а принцип поштовања људских права стабилнији. Биполарна равнотежа између идеолошких и војних блокова²¹ доводила је до равнотеже међународних односа и међународног права и јачања међународних институција, пре свега Уједињених нација.

¹⁷ Срба на као народа у етничком смислу и Срба као савремене политичке заједнице.

¹⁸ САД и земље КВИНТЕ.

¹⁹ Ратови у Сирији, Ираку, Авганистану, Израелу и Палестини.

²⁰ Специјална војна операција у Украјини, сукоб Русије и Украјине.

²¹ Варшавског пакта на челу са СССР-ом и НАТО пакта предвођеног САД-ом.

Падом Варшавског пакта и држава народне демократије на челу са СССР-ом од 1989. до 1991. године нестаје једини суштински изазивач САД-а на пољу међународне политике, безбедности и економије. Посредством глобализације, за кратко време успостављен је униполаран систем који се огледао у либералној демократији као систему на пољу политике и уставно-правног уређења, тржишној привреди и дерегулацији на пољу економије и привреде и војној доминацији НАТО пакта на пољу безбедности. Истицало се, да се овакав систем, заснива на политици и идеологији људских права. Међутим, било је очигледно да су традиционалне генерације људских права бивале занемарене, док је већи значај, усмерен ка новим генерацијама људских права. Успостављен је систем који се у геополитици назива таласократија (Степић, 2022 16).

Услед савремених динамичних процеса у области међународне политике, економије и безбедности, чији смо савременици, који се такође одвијају посредством глобализације, долази до нестабилности и несигурности међународног правног поретка. Овакав развој ситуације доводи до потребе за редифинисањем међународних односа у правцу јачања међународног права и успостављања неке нове међународне правне институционалне архитектуре.

Епоха чији смо савременици, распада једног система и успостављања новог, је карактеристична по повећаном обиму политичког и правног насиља, ратним сукобима већег интензитета, прокси ратовима геополитичких вектора, појачаном политичком насиљу институција, опадању демократије, ширењу недемократских режима, економској нестабилности, енергетској небезбедности и ерозији људских права као једној од кључних последица ових метапроцеса.

ЛИТЕРАТУРА

Ахтисари, М. 2007. *Свеобухватни предлог за решење Статуса Косова*. Уједињене Нације, Њујорк;

Нешић, Д. 2022. *Верски објекти као мета албанских екстремиста на Косову и Метохији*. У: *Уништавање и присвајање културног наслеђа, од Лувра, до Косова и Метохије*. У: зборник радова. проф. др Драган Симеуновић, Службени гласник, Београд;

УН-1244, S/RES/1244 (1999) *Резолуција Савета безбедности Уједињених нација 1244*. Уједињене Нације. Преузето са: https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/old_dnn/Res1244ENG.pdf;

Ејдус, Ф. 2017. *Међународна безбедност: теорије, сектори и нивои*. У: Факултет политичких наука, Београд;

Бјерке, У. 2011. *Зашто? Пропаганда и лажи о ратовима на Балкану деведесетих*. У: Прометеј, Нови Сад;

Радовановић, А. 2023. *Искуства Српске православне цркве у правној заштити српског црквеног наслеђа на Косову и Метохији и ризици с којима се та заштита може суочити у будућности*. У: *Заштита, очување и афирмација српског културног наслеђа на Косову и Метохији*, Том 2. Српска академија наука и уметности, Београд;

Филиповић, С. 2025. *Историјски континуитет затирања: уништавање црква и манастира на Косову и Метохији 1999 - 2004. године*. У: *Мартовски погром 2004. узроци, разарања, последице*. Архив Косова и Метохије, Дом културе Грачаница, Приштина-Грачаница;

Зиројевић, М. 2022. *Правни аспекти заштите манастира на Косову и Метохији*. У: *Уништавање и присвајање културног наслеђа, од Лувра, до Косова и Метохије*. У: зборник радова. проф. др Драган Симеуновић, Службени гласник, Београд;

Џомић, В. 2023. *Правни аспекти заштите Српске православне цркве и црквеног наслеђа на Косову и Метохији*. У: *У: Заштита, очување и афирмација српског културног наслеђа на Косову и Метохији*, Том 2. Српска академија наука и уметности, Београд;

Менковић, М. 2016. *Задужбине Косова и Метохије, историјско, духовно и културно наслеђе српског народа*. Епархија Рашко-Призренска и Косовско-Метохијска Српске православне цркве, Призрен-Београд;

Степић, М. 2022. *Српски геополитички образац*, Catena Mundi, Београд;
Новински чланци

Europa Nostra 2021. *Inclusion of the Dečani Monastery on the 2021 List of 7 Most Endangered heritage sites in Europe*. Званична веб презентација организације Europa Nostra <https://www.europanostra.org/inclusion-of-the-decani-monastery-on-the-2021-list-of-7-most-endangered-heritage-sites-in-europe/>;

Саопштење епархије 2019. *Римокатоличка миса служена на темељима православног храма Св. Николе у Новом Брду*. Саопштење епархије Рашко-призренске, 02.08.2019. године, доступно на: <https://eparhija-prizren.com/sr/saopstenja/rimokatolicka-misa-sluzena-na-temeljima-pravoslavnog-hrama-sv-nikole-u-novom-brdu-eparhij/>;

Саопштење епархије 2024. *Брига за своје светиње Саопштење епархије Рашко-призренске*, 08.03.2024. године, доступно на: <https://eparhija-prizren.com/sr/saopstenja/briga-za-svoje-svetine-nije-akt-mrzhne-ve-tsvilizatsijska-duzhnost-i-pitane-verske-slobode/>.

Устав ПИС, Устав Привремених институција самоуправе на Косову и Метохији, 15.06.2008, доступно на: https://www.assemblykosova.org/Uploads/Data/Files/6/UstavRepublikeKosovo_4NLeWNWqGD.pdf

Stefan FILIPOVIĆ

Archivist, Archives of Kosovo and Metohija, Republic of Serbia,
stefan.filipovic.pr@gmail.com

CONTEMPORARY THREATS TO THE RELIGIOUS RIGHTS AND FREEDOMS OF
THE BELIEVERS OF THE SERBIAN ORTHODOX CHURCH IN KOSOVO AND
METOHIA AS AN EXAMPLE OF THE LATENT ALBANIZATION OF SACRED
OBJECTS OF MATERIAL CULTURAL HERITAGE

Summary

The article analyzes the structuralist approach and methods of the perpetrators of political extremism within Kosovo and Metohija in violating the fundamental human rights and freedoms of citizens, believers of the Orthodox Church. Article defines modern approaches to political violence through the structuralist model and the institutionalization of various types of violence. Violence of structures, for which it is difficult to determine the perpetrator, is a model that was also used during the March Violence of 2004, where, instead of the perpetrators appears dissatisfied, resigned, incoherent and heterogeneous but extremely violent groups of people, whose violence is difficult to control. The paper points to the evolution of methods and approaches to violating fundamental human rights. The violation of religious rights and freedoms of citizens is particularly highlighted, through violence towards material cultural heritage, property and historical identity and the canonical foundation of the Serbian Orthodox Church, as a religious community but also as a social stakeholder within today's Kosovo and Metohija. This is a complex, hybrid approach that combines structural and institutional violence. The article points to the danger of a new concept of violence that can lead to far-reaching consequences for the national interests of the Serbian people and the Statehood interests of the Republic of Serbia. Additionally, the article brings the need for planning future steps that would prevent threats the Serbian Orthodox Church within Kosovo and Metohija closer to the wider public.

Key words: religious rights and freedoms, political violence, material cultural heritage, historical revisionism.